

Jan Mazur *OSPPE*

KLASZTOR I KOŚCIÓŁ ŚW. BARBARY W CZĘSTOCHOWIE *Cudowne źródło Matki Bożej*

(Szkic historyczno-pastoralny – komunikat)

Klasztor paulinów wraz z kościołem pw. św. Barbary i kaplicą zbudowaną nad sławnym źródłem stanowią drugie – obok Jasnej Góry – miejsce uświęcone tradycją cudów i modlitw, które najczęściej odwiedzane jest przez pielgrzymów przybywających do Częstochowy. Znane jest też jako „Sanktuarium Zranionej Jasnogórskiej Ikony Matki Bożej” (zob. *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2000*, wyd. Kuria Metropolitalna w Częstochowie, s. 183). Znajduje się ok. 400 metrów na południe od Jasnej Góry przy dawnej drodze do wsi klasztornej Kawodrzy (Krowodrzy) – dziś w narożniku ulic: Św. Augustyna i Św. Barbary.

Kościół i kaplicę prastara tradycja kojarzy z historią Obrazu Jasnogórskiego. Kiedy w Wielkanoc 1430 roku na Częstochowę napadła banda rabusiów (husytów), nie oszczędziła także cudownego Obrazu

* Niniejszy szkic w formie komunikatu, o charakterze historyczno-pastoralnym, opracowano na podstawie następujących materiałów: S. Tomoń, *Fundacja paulińskiego klasztoru i kościoła pw. św. Barbary i Andrzeja Ap. w Częstochowie w I połowie wieku XVII*, Kraków 1989 - msp. w klasztorze Na Skałce w Krakowie (praca magisterska napisana pod kierunkiem J. Zbudniewka w paulińskim WSD); P. Bilnik, *Napad „husytów” na Jasną Górę. Fakty, konteksty - legenda*, „*Studia Claromontana*” 15 (1995), ss. 277-324; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, seria nowa, t. 6: *Miasto Częstochowa*, cz. 1: *Stare i nowe miasto, Częstochówka i przedmieścia*, oprac. autorskie: Z. Rozanow i E. Smulikowska, wyd. Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995, ss. 9-22; *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2000*, wyd. Kuria Metropolitalna w Częstochowie, red. M. Mikołajczyk – J. Mielczarek, rys historyczny: M. Mikołajczyk, [Częstochowa 2000], ss. 183-186; *Kronika Parafii Św. Barbary w Częstochowie 1968-2005* (do wglądu w kancelarii parafialnej); P. Kijewicz, *W drodze do źródła*, „*Życie Częstochowy*” z 25 VIII 1998 r., s. 4; MM, *Częstochowskie zabytki. Kościół pw. św. Barbary i Andrzeja. Z nadzieją do źródła*, „*Życie Częstochowy*” z 8 II 2000 r., s. 5.

Matki Bożej, ograbiając go z drogocennych ozdób i wotów. Jak podają kroniki, sam Wizerunek został pocięty mieczem, połamany na części i porzucony. Zakonnicy odnalazłszy sprofanowany Obraz, udali się z nim do Krakowa, gdzie z inicjatywy króla Władysława Jagiełły został odnowiony. Rozbite deski połączone na nowo w jedną całość, umacniając je gotycką ramą, którą pomalowano kolorem cynobru i ozdobiono ornamentem stylizowanych liści akantu wijących się wokół cienkiej sękatej laski (np. zob. *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polski Ksiąg Dwanaście*, w: J. Długosz, *Dzieła wszystkie*, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1869, t. 4, ss. 369-370; Tenże, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, ed. A. Przeździecki, Cracoviae 1864, t. 3, s. 122; M. Lanczowski, *Historia venerandae Imaginis beatae Mariae Virginis que in Claro Monte in magna veneratione habetur*, w: *Najstarsze historie o Częstochowskim Obrazie Panny Maryi*, wyd. H. Kowalewicz, Warszawa 1983, ss. 125-133). Z tego czasu pochodzą też wykonane ze srebra, pozłacane, grawerowane blachy pokrywające nimbusy nad głową Maryi i Dzieciątka oraz przylegające do nich pola ilustrujące ewangeliczne sceny.

Jeden z przekazów opowiada, że sprawcy tego świętokradczego czynu (mającego - wedle opinii historyków - charakter zarówno rabunkowy jak i polityczny) usiłowali wywieźć Obraz, ale konie ciągnące wóz nie chciały ruszyć z miejsca i rozgoryczeni napastnicy zrzucili Wizerunek na ziemię. W miejscu tym wytrysnęło cudowne źródło, w którym paulini obmyli odnalezioną Ikonę (por. A. Gołdonowski, *Diva Claromontana*, Kraków 1642). Fakt ten z czasem upamiętniono, stawiając krzyż, a potem wznosząc nad źródłem niewielką kaplicę. Do dziś panuje przekonanie o uzdrawiających właściwościach tej źródlanej wody. Pielgrzymi chętnie ją piją i używają szczególnie przy chorobach oczu. Przeprowadzona w 1998 roku analiza składu chemicznego potwierdza korzystną zawartość minerałów, wywierających leczniczy, wzmacniający wpływ na ludzki organizm. Bez względu na uwarunkowania naturalne, trzeba podkreślić, że zdarzają się także przypadki cudownych uzdrowień.

W latach 1637-1643 na tym miejscu paulini zbudowali kościół pw. św. Barbary, dziewicy i męczennicy oraz św. Andrzeja Apostoła. Przy kościele wzniesiono klasztor, gdzie umieszczono nowicjat zakonny. Budowle powstały z inicjatywy wybitnego prowincjała paulinów polskich, o. Andrzeja Gołdonowskiego (1596-1660) – jego portret oglądać można na balustradzie chóru muzycznego wewnątrz kościoła. Nieco później, bo dopiero w XVIII wieku, nad cudownym źródłem, które dziś

ujęte zostało w kształt studni o głębokości 10,5 m, wzniesiono murowaną kaplicę – również pw. św. Barbary, nakrytą ośmiopłaciową kopułą z cylindryczną latarnią zwieńczoną analogiczną kopułą z żelaznym krzyżem. Posiada ona skromne wyposażenie – w ołtarzu umieszczono kopię wizerunku Jasnogórskiej Matki Bożej, a w podniebiu kopuły można oglądać odnowione w 1999 roku (po raz kolejny) cztery późnobarokowe malowidła z XVIII wieku ilustrujące wydarzenia z historii profanacji Obrazu i powstania źródła. Poszczególne sceny ukazują: 1. Napad husytów na Jasną Górę; wyrwanie Wizerunku z ołtarza i pogrom zakonników; w obłokach dwóch zasmuconych aniołów; 2. Zabranie Obrazu; w głębi widok ufortyfikowanej Jasnej Góry od strony południowej; u góry zlatujący z obłoków anioł z mieczem kary; 3. Profanacja Wizerunku; w obłokach wśród aniołów Najświętsza Maryja Panna zsyłająca na rabusiów pioruny gniewu; 4. Wytryśnięcie cudownego źródła i obmycie Obrazu; w obłokach anioł wlewający wodę do źródła i chłopiec (putto) rzucający gromy na obrazoburców.

Cały zespół klasztorny wielokrotnie był niszczony i odnawiany. Najbardziej został zdewastowany: w czasie szwedzkiego potopu 1655 roku (odnowiony w 1657 roku); w okresie wojny północnej w latach 1702, 1704 i 1709 przez wojska szwedzkie (przebudowany przed rokiem 1740); w czasie walk konfederatów barskich w latach 1769-1772 przez wojska rosyjskie (restaurowany w 1773 roku); podczas wojen napoleońskich, gdy w roku 1807 klasztor został zamieniony na szpital, a w 1809 roku splądrowany przez wojska austriackie; na skutek kasaty klasztoru przez władze carskie i zajęcia budynków przez wojsko rosyjskie w 1864 roku; w czasie silnego wybuchu amunicji na pobliskich torach 17 stycznia 1945 roku (naprawiono dachy, okna i sklepienia w 1949 roku staraniem ks. Józefa Małka, ówczesnego proboszcza).

Sam kościół, konsekrowany 14 maja 1643 roku przez biskupa Jana Madalińskiego, sufragana gnieźnieńskiego, jest późnorenesansowy, częściowo przebudowany, o wnętrzu barokowym, trójnawowy na planie bazyliki. Jego najbardziej charakterystycznym elementem jest masywna, dołem wieloboczna, a górą okrągła wieża wyraźnie stylizowana na basztę obronną, stanowiąc aluzję do żywotu patronki kościoła – św. Barbary, zamkniętej przez ojca w takiej właśnie wieży.

Barokowe wyposażenie wnętrza pochodzi w większości z XVIII wieku i z czasów restauracji kościoła dokonanej na przełomie wieków XIX i XX. Świątynia zasadniczo posiada sklepienie krzyżowo-kolebkowe, z tym, że w nawie głównej i w prezbiterium dodatkowo wy-

korzystano gurdy. Uwagę zwracają neobarokowe ołtarze, gruntownie odrestaurowane i znacznie przerobione w XIX i na początku XX wieku.

Ołtarz główny zawiera w polu centralnym barokowy obraz św. Barbary namalowany w II połowie XVII wieku prawdopodobnie przez Jana (Felicjana) Latyńskiego, paulina z Jasnej Góry. Obraz ozdobiony jest srebrną sukienką trybowaną. Na jego zasuwie znajduje się XIX-wieczny obraz, również barokowy, przedstawiający Matkę Bożą Różańcową (Dzieciątko spoczywające na ręku Maryi ukazuje czy podaje różaniec zakonnikowi dominikańskiemu - prawdopodobnie św. Dominikowi, a może św. Jackowi). W zwieńczeniu ołtarza widnieje obraz z końca XIX wieku, ukazujący Chrystusa spotykającego uczniów w drodze do Emaus. Na bramkach umieszczono figury św. Augustyna i św. Ambrożego, pochodzące zapewne z poprzedniego, XVIII-wiecznego ołtarza.

W prezbiterium znajduje się XVII-wieczna ambona, której korpus w ozdobionych korynckimi kolumnkami wnękach zawiera rzeźby czterech Ewangelistów. Na ścianach wisi cykl barokowych obrazów z końca XVIII wieku, z czasem przemalowanych, przedstawiających poszczególne epizody z życia św. Barbary: 1. Spotkanie z cesarzem; 2. Pojmanie i sąd; 3. Ścięcie i porażenie oprawcy; 4. Alegoria triumfu św. Barbary nad śmiercią.

Po prawej stronie przy tęczy znajduje się dawny ołtarz św. Pawła z Teb, patriarchy paulinów. Aktualnie dominuje w nim obraz Matki Boskiej Częstochowskiej z początku XX wieku w połączanej sukience z drewna. Na zasuwie znajduje się obraz św. Stanisława Kostki, natomiast w zwieńczeniu ołtarza – obraz św. Zofii z córkami. Po bokach umieszczono rzeźby św. Grzegorza i św. Sebastiana. Ołtarz przy tęczy po lewej stronie (dawniej św. Andrzeja Apostoła) posiada w polu głównym wizerunek św. Józefa, a w zwieńczeniu obraz przedstawiający św. Augustyna z pokonanym heretykiem u jego stóp. Na zasuwie widnieje obraz Serca Jezusowego. Umieszczone po bokach rzeźby przedstawiają: św. Błażeja i jakiegoś biskupa męczennika, którego trudno bliżej zidentyfikować.

Na zamknięciu nawy bocznej po prawej stronie znajduje się ołtarz z rzeźbami św. Grzegorza i św. Ambrożego oraz z obrazem św. Stanisława, biskupa i męczennika, wskrzeszającego Piotrowina. Ołtarz w lewej nawie zawiera rzeźby św. Augustyna i św. Hieronima a w zwieńczeniu archaniołów: Michała i Gabriela. W jego części środkowej na miejscu dawnego obrazu św. Mikołaja z dziewicami, namalowanego przez Jana Nepomucena Grotta, widnieje współczesny obraz Jezusa Miłosiernego.

Po prawej stronie prezbiterium usytuowana jest dawna kaplica

Św. Michała Archanioła, późnobarokowa z elementami rokokowymi. W jej ołtarzu na pierwszym planie widnieje obraz Chrystusa ukrzyżowanego z duszami czyścicowymi u stóp krzyża, będący ikonograficzną kopią cudownego krucyfiksu z kaplicy Matki Bożej na Jasnej Górze. W zwieńczeniu ołtarza znajduje się obraz Przemienienia Pańskiego.

Po lewej stronie prezbiterium nad zakrystią mieści się starannie odnowiona w 2004 roku kaplica św. Anny z ołtarzem późnobarokowym, przerobionym w końcu XIX wieku. Po jego bokach umieszczono dwie rzeźby: św. Katarzyny i św. Barbary. Pole główne ołtarza wypełnia, przemalowany w II połowie XVIII wieku, obraz św. Anny nauczającej Najświętszą Maryję Pannę. W zwieńczeniu w neorokokowej ramie znajduje się obraz przedstawiający adorację Trójcy Świętej. Przepięknym wyglądem odznaczają się XVIII-wieczne stalle z wysokimi zapleckami, które - podobnie jak przedpiersia - tworzą jednolitą boazerię rozczłonkowaną uproszczonymi pilasterkami korynckimi i uszakowatymi płycinami. Kaplica ta, sąsiadująca z klasztorem, spełniająca rolę zakonnego oratorium (chóru), nakryta jest obniżoną kopułą, zwieńczoną baniastym wielobocznym hełmem z ażurową latarnią pobitą blachą miedzianą. Niewątpliwą ozdobą kaplicy są trzy okna o kształcie wydłużonych pionowo czworoliści.

Z wystrojem wnętrza korespondują neorokokowe organy z 1935 roku, które wykonał organmistrz Wacław Biernacki (junior) z Warszawy. Są one umieszczone na chórze muzycznym z XIX wieku, wspartym na dwóch kolumnach kompozytowych z wybrzuszonym na osi parapetem o przełamującej się linii.

Kościół połączony został z klasztorem specjalnym przejściem w formie krytego ganku, wspartego na arkadzie. Budynek klasztorny jest jednopiętrowy, murowany z kamienia i cegły, otynkowany, zbudowany na planie prostokąta z wirydarzem pośrodku, ujęty w narożach wąskimi, okrągłymi, pozornymi wieżyczkami. Od strony północnej budowla posiada wydatny ryzalit wejściowy na osi. Na parterze i piętrze zastosowano układ wewnątrz jednotraktowy z korytarzem od strony wirydarza. Pomieszczenia klasztorne mają sklepienia krzyżowo-kolebkowe i kolebkowe z lunetami.

Pod koniec XIX stulecia kościół przeznaczony został na siedzibę nowo utworzonej parafii Św. Barbary, gdzie posługę duszpasterską powierzono księżom diecezjalnym, zaś budynek klasztorny – odkupiony przez parafian od rosyjskiego zaborcy – zaczął pełnić funkcję plebanii. Parafię erygował 3 sierpnia 1891 roku biskup Aleksander Kazimierz Be-

reśniewicz, ordynariusz wrocławski, który wydzielił jej terytorium z jedynej wówczas w Częstochowie parafii Św. Zygmunta. Objęła ona Częstochówkę, Lisiniec, Zacisze ze stacją kolejową Stradom, Sabinów, Grabówkę z kolonią, Liszkę Górną i Dolną, Wielki Bór, Łąki, Aleksandrów, Kuźnicę Nową i Starą, Kawodrzą Dolną i Górną, Gnaszyn Dolny i Górny, Konradów i Dźbów. Była to cała zachodnia część parafii Św. Zygmunta począwszy od ulicy Pułaskiego. W miarę rozwoju miasta również terytorium parafii Św. Barbary zostało okrojone na rzecz nowych parafii. Tak więc z czasem stała się ona matką następujących parafii: Podwyższenia Krzyża Świętego (dawniej Św. Rocha) – 1925 rok, Św. Teresy od Dzieciątka Jezus – 1937 rok, Przemienienia Pańskiego – 1937 rok, Najświętszego Serca Pana Jezusa – 1939 rok, Świętych Piotra i Pawła – 1944 rok, Miłosierdzia Bożego – 1952 rok, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski – 1972 rok, Św. Jana Sarkandra (częściowo) – 1997 rok (por. *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2000*, wyd. Kuria Metropolitalna w Częstochowie, s. 185).

W dniu 30 czerwca 1997 roku gospodarzami miejsca na powrót stali się paulini. Arcybiskup Stanisław Nowak, metropolita częstochowski na podstawie umowy zawartej z o. Stanisławem Turkiem, przełożonym generalnym paulinów zwrócił cały zespół obiektów sakralnych jego dawnym właścicielom, zaś parafię przekazał im na stałe w administrację. Dotychczasowego proboszcza, ks. Rajmunda Frydrycha, zastąpił paulin - o. Jan Zinówko. Po 133 latach dawny zespół klasztorny znowu ożył atmosferą ducha paulińskiego. W dniu 3 sierpnia tegoż roku nastąpiło kanoniczne objęcie parafii. Aktualnie przynależą do niej wierni z 24. ulic: Św. Andrzeja, Św. Augustyna, Św. Barbary, Gnaczyńskiej, Grunwaldzkiej, Henryki, Herbskiej, Św. Jadwigi (numery: 145-157), 7 Kamienic, Św. Kazimierza, O. Augustyna Kordeckiego, Krystyny, Lompy, Loretańskiej, Ludwiki, Mozarta, Św. Piotra, Pułaskiego (numery parzyste), Stanisławy, Św. Teresy, Wagnera, Władysławy, Zaciszańskiej, Zgody.

Parafia uchodzi za jedną z najbardziej prestiżowych w Częstochowie. Na jej kanonicznym terenie usytuowane jest bowiem Sanktuarium Jasnogórskie, jak również Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Częstochowskiej oraz domy 16. żeńskich zgromadzeń zakonnych. Ponadto opieką pastoralną objęte są następujące instytucje: Szpital Miejski im. dra Tytusa Chałubińskiego (ul. Bony 2), Zakład Leczniczo-Wychowawczy Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia (ul. Św. Barbary 9/11), Zakład Opieki Społecznej – Dom Emerytów (ul. Św. Teresy 5), Zespół Szkół Samochodowo-Budowlanych (ul. Św. Augustyna 3/7), Zespół

Szkół Ekonomicznych (ul. Św. Augustyna 32), Państwowy Zespół Szkół Specjalnych Nr 28 (ul. Św. Barbary 9/11), Szkoła Podstawowa Nr 18 (ul. Św. Barbary 32) i Przedszkole Sióstr Nazaretanek (ul. 7 Kamienic 23).

Jeśli chodzi jednak o liczbę wiernych, to ona z roku na rok maleje. Przesądza o tym niemal powszechne zjawisko starzenia się społeczeństwa. Jest znacznie więcej pogrzebów aniżeli chrztów. Pod koniec lutego 1998 roku parafia liczyła 2672 wiernych, w grudniu 2000 roku odnotowano 2300 wiernych, zaś w lipcu 2005 roku liczba wiernych wynosiła już tylko 2020.

Od 1 lipca 2000 roku proboszczem parafii i przeorem miejscowych paulinów jest o. Andrzej Kuster, którego licznym inicjatywom kościoła i klasztor zawdzięczają sukcesywny powrót do dawnej świetności. Dzięki jego staraniom dokonano renowacji wnętrza kościoła. Trwa odnawianie pomieszczeń mieszkalnych w klasztorze. Odzyskał swój sakralny wdzięk barokowy chór zakonny. Można także podziwiać przepiękne sklepienie starej biblioteki klasztornej – sztukaterie i regencyjne malowidła z połowy XVIII wieku. Pośrodku plafonu w profilowanym czworolistnym wydłużonym obramieniu widnieje scena nauczania Chrystusa w świątyni z odnośnym werselem z Ewangelii św. Łukasza – na tle iluzjonistycznej architektury. Po bokach, między stiukowymi cęgowymi plecionkami z rozetkami i kampanulami widać cztery mniejsze medaliony z popiersiami Ewangelistów – w stiukowych obramieniach cęgowo-akantowych. Niestety, w bibliotece brakuje księgozbioru, który na skutek carskiej kasaty z czasem uległ rozproszeniu.

Wciąż porządkowane i upiększane jest otoczenie całego zespołu zabytkowego, który od sierpnia 2002 roku stał się na powrót miejscem nowicjackiej formacji przyszłych paulinów. Pierwszym magistrem nowicjatu po 138 latach przerwy został o. Stanisław Kochan.

Przybywający tu pielgrzymi czerpią wodę z cudownego źródła, doświadczając niezwykłego znaku, jakim jest to wszystko, czego dokonuje Matka Boża w tajemnicy swojego świętego Obrazu. Oręduje za Kościołem pielgrzymującym u Tego, który spoczywa na Jej ręku, aby błogosławił utrudzonym pątnikom, budząc niezawodną nadzieję źródła *wody żywej* (por. J 4, 10-15).

IL MONASTERO E LA CHIESA DI SANTA BARBARA A CZĘSTOCHOWA

La sorgente miracolosa della Madre di Dio

Riassunto

Il monastero dei Monaci di San Paolo Primo Eremita con la chiesa di Santa Barbara e di Sant'Andrea nonché con la cappella costruita sulla famosa sorgente si trovano al secondo posto, rispetto al Santuario di Jasna Góra, tra i luoghi più frequentati dai pellegrini che giungono a Częstochowa. Tutto il complesso si trova a 400 m. circa a sud da Jasna Góra, in via S. Barbara 51.

L'antica tradizione collega questo luogo alla storia del Quadro di Jasna Góra. Una delle tradizioni storiche narra che nel 1430, quando una banda di ussiti stava tentando di trafugare il Quadro, i cavalli che tiravano il carro si fermarono in quel luogo e non vollero proseguire. Gli ussiti furono, perciò, costretti ad abbandonare l'Immagine Miracolosa. Ritrovatala, i monaci paolini la lavarono con l'acqua attinta da quella sorgente miracolosa appena sgorgata. Questo fatto, con il passar del tempo, fu celebrato con una piccola cappella di legno costruita proprio sopra la sorgente. Fino ad oggi la gente è persuasa che quest'acqua possieda poteri taumaturgici.

Negli anni 1637-1643, su questo luogo i monaci paolini costruirono una chiesa e un monastero ove allocarono il loro noviziato. Tutto il complesso fu molte volte distrutto e poi riedificato. Nel 1891, la chiesa fu destinata ad essere la sede della parrocchia di Santa Barbara, appena eretta. La cura pastorale fu affidata al clero diocesano dato che i monaci paolini, nel 1864, furono esiliati da quel luogo in seguito alle persecuzioni da parte degli occupanti russi.

Il 30 giugno 1997, proprietari di questo luogo tornarono ad essere i monaci paolini. Oggi la Parrocchia di Santa Barbara è una delle più prestigiose parrocchie di Częstochowa. Sul suo territorio canonico è situato il Santuario di Jasna Góra, il Seminario Maggiore dell'Arcidiocesi di Częstochowa, e ben sedici case religiose di diverse congregazioni femminili.

I pellegrini continuano ancora ad attingerli l'acqua dalla sorgente miracolosa sperimentando la bontà di Dio in questo luogo di prolungamento della presenza intercedente della Madonna nel mistero dell'Immagine di Jasna Góra.

Traduzione di Bazyl Degórski *OSPPE*